

N. A. ČAPLYGHINA, *Naselenie Dnestrovsko-Karpatkich zemeli i Rim v I — načale III v.n.e.* (Populația din spațiul carpato-nistriean și Roma în secolul I — începutul secolului III e.n.), Chișinău, „Știința”, 1990, 188 p. + 1 hartă

Cartea cercetătoarei Nela Čaplyghina are un conținut care prezintă interes deosebit pentru istoriografia românească. Lucrarea este structurată astfel: *introducere*; partea I intitulată: *Așezarea, economia și modul de viață al triburilor din spațiul carpato-nistriean*, cu două capitole — I: *Populația sedentară de agricultori și contactele ei etnice* și II: *Sarmații din spațiul carpato-nistriean* — și partea a II-a intitulată: *Centrele antice și contactele lor cu periferia tribală*, incluzând alte două capitole: I: *Centrele antice din spațiul carpato-nistriean* și II, *Contactele periferiei tribale cu centrele antice*, succedate de concluzii, note, tabel, cronologic, indice geografic, indice de nume, indice de obiecte, scurt dicționar de termeni, abrevieri și rezumate în limbile engleză și franceză.

Partea introductivă, în viziunea autoarei, ar constitui baza teoretică, a cărei demonstrație este urmărită pe parcursul lucrării. Din primele rânduri ni se relatează despre „apropierea granițelor provinciilor romane” și „vecinătatea centrelor antice” de lumea „barbară” aflată între Nistru și Carpați. Asupra acestei idei se insistă pe parcurs (p. 9—10, 12—13, 16). În concepția Nerei Čaplyghina *limes-ul roman* este o „graniță întărită care-i desparte pe romani de barbari, fiind totodată un mijlocitor al influenței imperiale asupra lumii barbare” (p.4), iar formațiunile politice ale lui Burebista și Decabal sunt considerate „niște uniuni tribale în epoca democrației militare” (p.7).

Problemele abordate sunt prezentate pe fondul unei aparente dispute istoriografice¹, care cuprind amplasarea când autoarea aduce în discuție fenomenul romanizării. N.Č. socotește că cercetătorii², care echivalează influența romană în teritoriul nistro-carpatic cu un proces de romanizare — sprijinindu-și ipoteza prin cercetarea materialului provincial-roman — o fac neavând o idee clară asupra conceptului de romanizare. Tot aici (p. 8) este arătat cum unii autori își permit să treacă cu vederea „deosebirile esențiale între procesul, al cărui rezultat a fost apariția unei populații romanizate și diferitele contacte între triburile periferiei primitive cu civilizația antică”. De aceea, cercetătoarea consideră oportunitate de a interveni cu o definiție proprie, potrivit căreia „romanizarea este o etapă în dezvoltarea societății sclavagiste” (p. 8). Prin urmare — ni se spune mai departe — este inadmisibil de a privi romanizarea doar pe plan istorico-cultural, fără a o vedea în primul rând ca pe un fenomen social-economic, deși, cu timpul, condițiile social-economice dispar, iar aspectele istorico-culturale continuă să se păstreze în evoluția ulterioară a unor popoare.

În continuare sunt enumerate „părțile componente” ale unui proces de romanizare: urbanizarea noilor provincii, răspândirea comunităților orașenești de drept roman (*municipia* și *colonia*), crearea unei rețele de lagăre militare și

așezări, colonizarea provinciilor cu italici și imigranți originali din regiunile anterior romanizate, instalarea în teritoriile supuse de romani a unui sistem de administrație provincială, răspândirea formelor antice de proprietate și a relațiilor sclavagiste dezvoltate, includerea provinciilor în sistemul economic general-imperial (p.9). Pentru a exclude, probabil, posibilitatea admiterii unor acțiuni de romanizare a Moesiei Inferior la nordul Dunării, suntem informați că, în această provincie, romanizarea s-a manifestat mai slab, din cauza componenței etnice variate și a orașelor grecești vest-pontice. Pe marginea acestei pledoarii *pro-domo* N.Č. conchide că pentru a demonstra existența romanizării, cel puțin în sens restrâns (răspândirea culturii materiale și a limbii, pe teritoriile care n-au intrat în componența Imperiului roman, trebuie să avem mărturia folosirii limbii latine. Iar discuția o încheie în chip tranșant: „Treptat cade în desuetudine teza conform căreia romanizarea se răspândește în afara limitelor provinciilor romane existente” (p. 12). Prin urmare, în concepția autoarei, *introducerea* ar trebui să ne sugereze contextul în care evoluează populația dintre Nistru și Carpați în cursul secolelor I—III d.H.

După părerea noastră ideile expuse mai sus nu pot constitui o bază teoretică și un context veridic, deoarece sunt omise mai multe lucrări, articole, a căror utilizare o credem indispensabilă în tratarea problemelor puse în discuție de N.Č. În ordinea conceptelor prezentate de către autoare, aceste lucrări și articole ar fi: Marquardt, J., *Organisation de l'Empire Romain*, I—II, Paris, 1889 (traducere franceză); Rostovtzeff, M., *Gesellschaft und Wirtschaft im Römischen Kaiserreich*, I—II, Heidelberg, 1929 (traducere germană); Guglielmo, F., *L'Empire romain et les Balkans*, în *RIEB*, II, 1935, p. 98—102; Daicoviciu, H., *Dacia de la Burebista la Decabal*, Cluj, 1972; Daicoviciu, C., Daicoviciu, H., *Daces, Romains, romanisation en Dacie Trajan*, în *Actes du VIIIe Congrès international des sciences préhistoriques et protohistoriques*, III, Belgrad, 1973, p. 234—242; Gilliam, J. E., *The Romanisation of the Roman-East: the Role of the Army*, în *Bulletin of the American Society of Papyrologist*, II, 1965, p. 65—73; Brunt, P. A., *The Romanisation of the Local Ruling Classes in the Roman Empire*, în *Assimilation et résistance à la culture gréco-romaine dans le monde ancien*, *Travaux du VIe Congrès international d'études classiques*, Bucarest-Paris, 1976; Gregoire, H., *La Romanisation aux Bouches du Danube*, în *Revue Belge de Philologie et d'histoire*, Bruxelles, IV, 1925, p. 317—349; Gudea, N., *Cîteva observații privind procesul de romanizare (în legătură cu cartea lui Marcel Benabou)*, în *SCIVA*, 29, 1978, 2, p. 231—240; Gotcheva, Z., *Romanisation „orientale” — prevision et réalité*, în *Actes du IIIe Congrès international de théologie*, II, București, 1980, p. 265—273; Condurachi, E. M., *La romanizzazione della Dacia et della Scitia Minore,*

internațional de științe istorice: Documente, informații, mărturii, București, 1980, p. 54—56; Sanic, S., *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei (secolele II î.e.n.—III e.n.)*, Iași, 1981, p. 14; 225; Preda, C., *Fondul autohton și romanizarea în formarea poporului român*, în *Era socialistă*, 17, 1976, p. 35—41.

¹ Aparența este sugerată de superficialitatea argumentației, autoarea preferând să discute pe plan teoretic probleme care pot fi elucidate doar pe baza materialului arheologic concret și prin utilizarea integrală a celorlalte surse.

² Pascu Șt., *Geneza popoarelor române. Originea și dezvoltarea istorică a poporului român*, în *Al XV-lea Congres*

Academia Nazionale dei Lincei, 1974, p. 63—78; Diacov, V.N., *Puli rimskogo pronišovenia v Severnoe Pričernomorje: Pont i Mesia*, în *VDI*, 1940, Kniga, 3—4, p. 71—88; Doruțiu-Boilă, Em., *Zur Romanisierung der thrakisch-geitischen Bevölkerung der Dobruška im I. bis III. Jh.u.Z. Eine epigraphische Untersuchung*, în *Actes du 11e Congrès international de thracologie*, II, București, 1980, p. 281—289. Suntem departe de a epuiza această listă, dar credem că titlurile enumerate sunt suficiente pentru argumentarea afirmației noastre.

În partea I a lucrării sunt prezentate triburile din spațiul carpato-nistrin. *Capitolul I*. Este adusă în prim plan populația sedentară cu componentele ei etnice: costobocii, carpaii, purtătorii culturii curganelor carpatice. La paginile 34—35 se vorbește despre transferul a o sută de mii de oameni peste Dunăre de către Tiberius Plautius Silvanus Aelianus, între care erau dacii, bastarni și, probabil, geți. Adică acele etnii despre care autoarea nu mai vorbește, referindu-se la secolele II—III d.H. De altfel, centrele dacice sunt parțial pomenite în treacă, parțial ignorate. În contextul acestui capitol apar și primele contacte ale protoslavilor (?) cu romanii, „lucă din timpul Daciei lui Traian” (p. 32), primii fiind mai departe (p. 67) incluși în coaliția „barbarilor” din timpul războaielor marcomanice (167—180). În concluzie, aflăm că triburile sedentare, prezente prin culturile de tip Ponești, Lipița și de primii purtători ai culturii curganelor carpatice, sunt într-o măsură sau alta, supuse influențelor protoslave și sarmate (p. 43).

Capitolul II este consacrat sarmaților. Între ideile principale rezultate din context distingem: a) sarmații constituie populația majoritară și dețin poziția dominantă între Nistru și Carpați în secolul I — jumătatea secolului III d.H. (p. 4, 13, 43—44, 49, 59, 64); b) contactul „barbarilor” cu lumea romană are loc cu predilecție prin intermediul sarmaților (p. 16, 38, 47, 66); c) se insistă asupra procesului de sedentarizare a sarmaților în secolele amintite³ (p. 18, 51, 59, 65); d) sarmații, exercitând o influență tot mai mare asupra centrelor antice din nordul pontic, ajung să le sarmatizeze (barbarizeze) (p. 59, 66—67, 96).

În partea a II-a, *Capitolul I*, sunt prezentate centrele antice: Tyras, Orlova, Barboși-Galați. Ideile esențiale, expuse de N.Č. sunt: a) centrele mai sus-menționate au jucat un rol de „puncte de supraveghere” la granița romană, iar autoritatea romană a avut aici, constant, un caracter de ocupație militară (p. 13, 71, 73, 41); b) această „autoritate romană” s-a limitat la o fâșie îngustă de-a lungul litoralului pontic, influența romană asupra populației autohtone fiind foarte limitată (p. 75, 124—125); c) Barboși, Orlova, Tyras au servit și ca centre de tranzit în relațiile comerciale și culturale ale triburilor locale cu lumea romană (p. 107, 111). În ultimul capitol, consacrat contactelor „periferice tribale” cu centrele antice, autoarea susține că triburile dintre Nistru și Carpați au rămas refractare oricăror influențe ale civilizației antice. Această idee apare explicit și în *Concluzii*: „Influența lumii antice se exprimă doar în cadrul culturii materiale și se exercită prin contacte comerciale, contribuind la diferențierea socială și de avere în sânul societății primitive” (p. 126).

Intenția autoarei de a prezenta conturul unui tablou demografic în cele două părți ale lucrării ni se pare nereușită din aceleași considerente: omiterea unui șir de lucrări fundamentale, ignorarea poziției istoriografiei românești, o accentuată poziție *pro-domo*, marcată politic-imperialist. Cităm și aici câteva titluri din bibliografia ce ar fi fost de dorit să folosescă o astfel de lucrare: Guglielmo F., *Grandezza e decadenza di Roma*, I—V, Milano, 1924—1926; Duncan-Jones, R., *The Economy of the Roman Empire*, Cambridge, 1974; Gagé, J., *Les classes sociales dans l'Empire Romain*, Paris, 1974; *Istoria României*, I, 1960; Gostar N., *Situația*

Moldovei în timpul slăbirii romane, în *SAI*, București, 1972, III, p. 79—87; idem, *Les peuples de l'Est de Carpathes et leur relations avec les provinces orientales*, în *Actes du VIIIe Congrès international de sciences préhistoriques et protohistoriques*, III, Belgrad, 1973, p. 243—246.

Spațiul și scopul acestei prezentări ne permit doar a indica lipsurile și limitele lucrării, fără a putea comenta toate problemele puse în discuție. Modul în care este tratată tematica enunțată prin titlul cărții, ne face să presupunem că omisiunile bibliografice sunt voite, iar limitele lucrării preconcepte. O realitate demonstrată pe baza investigației arheologice în concordanță cu celelalte izvoare⁴ nu poate fi infirmată prin deducție logică, ori prin citarea trunchiată a zeci și chiar sute de autori⁵. Fenomenul romanizării nu poate fi redat printr-o definiție general-valabilă, cât de abstractă ar fi aceasta, deoarece acest fenomen comportă nuanțe specifice de la o zonă la alta. Pentru teritoriile de la Dunărea de Jos există de mult o viziune plauzibilă asupra procesului de romanizare, care este aprofundată pe măsura acumulării informației (Pârvan, V., 1923, p. 103, 106, 109, 111, 130; Vulpe, R., 1938, p. 192, 201—202, 243; idem, 1968, p. 16, 20, 22—23, 186, 292; Sanie, S., 1981, p. 27, 40—41, 72, 135, 202, 225—227; Ioniță, I., 1982, p. 45—46, 120; Suceveanu, Al., Barnea, Al., 1991, p. 8, 42, 55, 130—140). Argumentat a fost susținută și acțiunea de romanizare a provinciei Moesia Inferior, prin extinderea politică, economică și culturală romană în sudul Moldovei, precum și în nordul pontic în secolele I—III d.H. (Suceveanu, Al., 1977, p. 21; Sanie, S., 1981, p. 7, 19, 38, 41, 73, 135, 227; Ioniță, I., 1982, p. 13—14, 17—18, 28, 45—48, 51). Tot printre limitele lucrării considerăm și citarea trunchiată a unor autori, cum reiese din folosirea unui citat din P. Ovidius Naso, la p. 44. Dorind să sublinieze numărul impresionant al sarmaților aflați la Tomis și în general în Dobrogea la începutul secolului I d.H., N.Č. se sprijină pe mărturia poetului sus-amintit: „În graiul cel sarmatic — irtași-mă, o Muze! Chiar eu vorbesc adese, chiar eu, poet roman” (Ovid, *Tr.*, V, 7, 55; *Ep. ex. Pont.*, III, 2, 70). N-am pus nici un moment la îndoială prezența sarmatică la Tomis în această perioadă, dar aceasta nu ne-a împiedicat de a urmări versul citat în contextul în care apare⁶. Într-adevăr în *Tristitia*, V, 7 (*Moravurile tomitanilor*) avem: 55 *Ille ego Romanus vales, ignoscite, Musae, / 56 Sarmatico cogor plurima more loqui.* Pentru a depista sensul acestei *sarmatico loqui* să însoțim formularea gândului poetului pe parcursul întregii elegii, când nominalizează etnia „barbarilor”, ori limba lor: 11 *Mista sic haec quamvis inter Graiasque Gelasque, / 12 A male pacatis vos trahit ora Getis. / 13 Sarmaticae major Geticaeque frequenta gentes / 14 Per medias in aquis itique reditque vias: / 51 In paucis remanent Graiae vestigia linguae: / 52 Haec quoque jam Getico barbara facta sono.*

Să trecem la *Epistule din Pont*, III, 2, urmărind aceleși obiective: 37 *Hic quoque Sauromatae jam vos novo, Gaetae, / 38 Et tales animos barbara turba probat / 39 Quum ego de vestra nuper probitate referem, / 40 Nam didice gelice sarmaticae loqui. / 96 In Scythia magnum nunc quoque nomen habet — rostește Ovidius prin gura unui bătrân care-i relatează despre prietenia impresionantă a doi tineri greci. Și poetul exclamă, în continuare: 101 *Quid facere Ausonia geniti debetis in urbe, / 102 Quum tangent diris talia facta Gelas?* Deci faptele îi mișcă pe geți și nu pe sarmați, chiar dacă bătrânul povestește se arată originar din *Scythia magna*. În această ordine de idei, credem că versul citat de autoare se referă la limba getică și nu la cea sarmată. De altfel, la p. 93 autoarea se raliază la părerea că Ovidius n-ar fi citat versurile în getică (?), ci în greacă. Citatul pe care l-am comentat, ne face să presupunem că sursele literare antice, utilizate atât de des, i-au fost accesibile autoarei doar în traducere și de cele mai multe ori nici nu le corelează cu celelalte izvoare.*

1. *Din istoria și civilizația dacilor liberi (secolele II—IV e.n.)*, Iași, 1982; Suceveanu, Al., Barnea, Al., *La Dobroudja romaine*, București, 1991.

2. Despre citarea trunchiată mai jos la comentarea versului din Ovidiu.

3. Publius Ovidius Naso, *Omnia opera*, volumen septimum, Parisiis, Colligebat Nicolaus Eligius Lemaire, 1820.

³ Pentru a suplini, probabil, lipsa din lucrare a populației sedentare dintre Prut și Nistru, lucru reflectat și pe harta anexată.

⁴ Vezi: Pârvan, V., *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1982; idem, *Inceputurile vieții romane la gurile Dunării*, București, 1923; Vulpe, R., *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1938; Vulpe, R., Barnea, I., *Din istoria Dobrogei*, II, București, 1968; Sanie, S., *op. cit.*; Ioniță,

În fine, recunoaştem în lucrarea prezentată poziţia oficială a fostei istoriografii sovietice, care neagă unitatea romanităţii la Dunărea de Jos, respingând *ob ovo* continuitatea unei populaţii romanizate între Nistru şi Carpaţi. Astfel am putea explica şi citarea în cartea de faţă a circa optsprezece lucrări şi articole ce privesc nemijlocit etnogeneza şi istoria slavilor. De altfel, N.Č. nu aduce nimic nou pentru consolidarea acestei poziţii. Mai puţin explicabilă ni se pare utilizarea clasicilor marxismului, care sunt „constrânşi”

să intervină de douăsprezece ori pentru sprijinirea afirmaţiilor autoarei. Aşa cum reiese din cele expuse până acum, considerăm că tratarea temei enunţate prin titlul lucrării prezentate nu reflectă stadiul actual al cercetării. Este cel puţin surprinzătoare apariţia unei asemenea cărţi la Chişinău în anul 1990, precum şi lipsa unei replici ştiinţifice până în prezent.

VICTOR COJOCARU, ALEXANDRU POPA